

KÉT KÖNYVRŐL

Mielőtt beszakadt

Spiró György különös jelenség a kortárs irodalomban. Míg a kultikus 86-os korszakhatár Nádas és Esterházy nevével jelölt prózafordulata papíron megtörtént, ő hangos közönségikert könyvelhetett el és minden más alkotónál markánsabban írta be nevét elsősorban színpadi műveivel a köztudatba. Amikor pedig a kilencvenes években minden magára valamit is adó szerző kötelességszerűen a szövegek központú írásmód gyakran kétes kimenetelű technikáival kísérletezett, ő következetesen ragaszkodott a saját nyelvi stílusához és az akkoriban lesajnált történethez. Neki lett igazsága: az elmúlt évtized visszahozta a mesélőködvet, s míg valóban jelentős művek mellett jó néhány középszerű posztmodern szöveg született, ő a Fogsággal elérte rég vágyott célját: megírta azt az olvasók és a kritika által is elismert meghatározó nagyregényt, amelynek súlya alatt valóban beszakadt az asztal. Spiró mellesleg azért is furcsa zárvány a kortárs irodalmi életben, mert nemcsak minden aktuális divaton felül álló írói gyakorlatából nem enged, de sem személyiségét, sem életművét nem lehet beszuszakolni egyetlen irodalmi vagy értelmiségi szekértábor ideológiájába, értékrendjébe. Mondhatni, ő kezdettől fogva saját magát képviseli és írja. Pályájának csúcsa kétségkívül a Fogság, de épp ezért tanulságos az opus magnum felől visszaolvasni az eddigi életművet.

Az Álmodtam neked című elbeszéléskötete eredetileg 1987-ben jelent meg, azóta 2000-ben, legutóbb pedig néhány hónapja látott napvilágot megint, kiegészítve új darabokkal. Tömzsi, vaskos, de jól forgatható, szépen kivitelezett, olvasóbarát kötet, amely 44 novellát tartalmaz. Egy elbeszélés-gyűjtemény létrehozása esetén általában fennáll az a veszély, hogy az anyag nincs fegyelmezetten megrostálva, a végeredmény pedig minden erőfeszítés ellenére változó színvonalú rövidprózák sorozata, magyaráz heterogén marad. Spiró kötete sem makulátlanul tökéletes válogatás, hiszen találhatók benne egyértelmű remekművek, de „csak” jó és közepes elbeszélések is, ám összességében mégis az egységes műalkotás benyomását kelti. Az elmúlt két évtized olvasási stratégiái általában az önéletrajzi szövegek mentén jelölték ki a kötet helyét, ám e befogadási mód ellen már több korabeli kritika is tiltakozott. Bár az elbeszélő legtöbbször egyes szám első

személyben szólal meg és a történetek feltételezhetően a szerző életeseményeiből eredeztethetőek, a valóság és fikció jól ismert, problematikus viszonyának figyelembe vételén túl, ezek az írások világosan kirajzolnak egy tudatos írói konstrukciót.

Mint máskor, a szerző most sem csak magáról beszél. Spiró írói-drámaszerzői világa mindig is a történelemben vetett törekeny egyén ábrázolásának jegyében jött létre. Ezúttal egy kortárs értelmiségi hős próbál boldogulni a huszadik század második felének kopott és vigasztalan közép-európai világában. A hős a második világháború végén fogan, gyermekkorát a sötét ötvenes évek árnyékában tölti, körvonalazódik szellemi horizontja, s a hetvenes évektől a korabeli értelmiségi osztály tagjaként viaskodik önmagával és környezetével. Az elbeszélések többsége egy-egy figyelemre méltó szituáció, élet- és határhelyzet, konfliktus megragadása, háttérben a korrall. A történeteket erős motívumháló kapcsolja össze, s ezek a visszatérő elemek egy életút határköveit rajzolják meg, középpontban az apa és a volt feleség tragikus halálával, a korszak és helyszín bemutatásával, az alkotáslelektan dilemmáival.

Valójában nem feltétlenül szükséges a kötetet hagyományos novellagyűjteményként olvasni. Míg a hős magánéletével szembesülünk, az elbeszélések láncolatán át megteremtődik egyfajta regényvilág, amely egy kor lenyomata, ahol a szuverén egyén keresi identitását, igyekszik túlélni és alkalmazkodni, miközben legfőbb etikai viszonyítási pontja a szellemi függetlenség és a diktatúra keretein belül is a szabadság eszménye marad. Ez a koncepció legfeljebb az álomszövegek esetében nincs mindig érvényben, s bár közöttük is akad remek teljesítmény, némelyik beválasztása számomra nem tűnik indokoltnak.

Hasonló kortörténeti, személyes élményeken alapuló elbeszélések az utóbbi években is rendre keletkeztek, a mára divatossá vált retró-atmoszféra azonban egészen másként működik Spiró novellisztikájában. Ezekben a szövegekben ugyanis nyomát sem lelmi a megszépített múlt nosztalgijának vagy a korfestő stilizációnak, sokkal inkább a megszenvedett korszak sűrű hétköznapjaiba nyerhetünk bepillantást, ahol a hős nem saját bukdácsolásainak narcisztikus tolmácsolója, hanem egy embertípus megtestesítője és egy sajátos világértelmezés médiuma. Ez a figura mindent kíméletlenül világosan lát, tapasztalatai révén pontosan ismeri az esendő ember hibáit, a bűnt és a fájdalmat, tisztán látja és érzékeli az idő kegyetlen működését. Mást nem tehet, mint tehetetlenül figyelni és

orvosi precizitással leírja a körülötte lévő részvétlen világ természetét, amely lényegéből adódóan semmilyen tekintettel nincs az egyes emberre, s amellyel szemben a individuum egyedüli méltósága legfeljebb a tiszta értelem és az önironia. A kötet legjobb novellái épp azok, ahol ez az egzakt, gondolkodó tekintet egészen sötétre vált. Az Apámmal a meccsen, a Babilonban megdrágult a tej, A szent poézis vagy a Triptichon a magyar elbeszélés-történet ragyogó fénypontjai. S fontos megemlíteni a címadó szöveget is, ahol a halott apa elbeszéletlen álmának misztériuma lesz az írói működés kulcsa: egy örökre eltemetett történet, amelynek hiányából talán tartozásként a szerző egész írásművészete fakad.

Az Álmodtam neked nyelvileg szintén erős munka. Spiró novellaeszménye mindig is a sűrű, tömör anyagformálás volt (ezért rajong bevallottan például Bodor Ádámért), s ezt a szándékot jelzik a novellák keményen megdolgozott mondatai. A kopogós stílus végül azonban fellazul, s egyes pillanatokban egészen emlékezetes, élőbeszédszerű írásokat is eredményez.

Ha a Fogság előzményét keressük, érdemes tehát visszaballagni pár évet az időben. A nagy regényalak, a rövidlátó Uri már ezekben az írásokban is felbukkant, csak nem egy ókori fiú, hanem egy tiszta tekintetű magyar értelmiségi figurájában.

*(Spiró György: Álmodtam neked
Budapest, Scolar Kiadó, 2007)*

„Mindent megkapsz, amitől féltél”

Polcz Alaine az elmúlt években az irodalmi kánon részévé lett. Már nem csak úgy tekintenek rá, mint Mészöly Miklós feleségére és úttörő tanatólógusra, akinek munkássága nélkül egyébként ma rendkívül hiányos volna a halálról és a gyászról való közös tudásunk. Író nő vált belőle, mégis, valljuk be, sok kívülrálló tudatlan olvasó számára sokáig Mészöly árnyékában maradt. Noha Polcz Alaine nem csupán a haldoklók értő és együttérző orvosa, a halál művésznője volt, hanem jóval több annál. S hogy micsoda pontosan, az valójában csak most derül ki, miután megjelent a halálnaplója.

A Nem trappolok tovább körülbelül egy év, a teljes fizikai leépülés krónikája. Semmi nagy formátumú

szövegszerző eljárás, irodalmi trükk, csak pusztá gondolatok, tényrögzítések. Alaine haláltudása sokkal nagyobb, mint azt bárki is gondolni merté volna. Mindent tud a haldoklásról, a haldoklók érzéseiről és egészen természetes meggyőződése, hogy kell lennie valaminek az életen túl. Ám a szövegben a Hit mégis egészen másként jelenik meg, mint a templomban. Nem zavaró ájtatosság vagy szédült áhítat, gyáva kapaszkodó vagy keresztény maszk, hanem egy különös, természetes tudás nyelvi aktsusa. Az ima sem egy térdeplő hívő motyogása az oltár előtt, hanem személyes viszony a transzcendenssel. Így aztán az ateista öntudatú olvasót sem zavarhatja, hogy a szerző hisz valamilyen magasabb létezésben. Amelyet egyébként az utolsó pillanatig próbál megőrizni, kapcsolatban maradni spirituális énjével.

A könyv persze nem a lélek utazásáról vagy a túlvilág esélyeiről szól, hanem arról, hogyan éli meg egy olyan ember az elmúlást, aki egész életében a halállal foglalkozott. Vagy ahogy ő mondja teljesen hétköznapien, megőrzött humora segítségével: milyen az, amikor „a hóhért akasztják”. Minden jóindulatú híresztelés ellenére: kegyetlenül nehéz. És erről az átmenetről olyan őszintén és színvonalasan vall, ahogyan előtte talán nem tette senki sem. (Legfeljebb Nadas a Saját halálban) Azért akarja mindenképpen létrehozni a halálnaplót, hogy segítsen az olvasóinak. Hogy mit kell tenniük, amikor eljutnak ide, hogy mire számíthatnak és milyen támaszokat találhatnak.

Szerencsére ebben a munkában Alaine-nek volt támasza és segítsége. Jó barátok, kollégák, hozzátartozók serénykednek körülötte a legnagyobb tisztelettel és megbecsüléssel. Néha már zavaró is a vendégforgalom, „mondják a semmit”, elfárad tőle. Fekszik az ágyban s beszámol arról, mi történik ilyenkor. Kemény harc ez, miközben a gyógyíthatatlan betegség mellett még egy váratlan combnyaktörés is bekövetkezik, amely végleg elszakítja a világtól, szinte teljesen magatehetlenné válik. Mégis minden erejével arra törekszik, hogy befejezze a munkáját és megőrizze méltóságát ebben a helyzetben is. Előre megrendeli és házhoz szállíttatja a halotti ruháját és a koporsóját. Határozott kérése, ezt nyilatkozatba is foglalja, hogy ne szállítsák be halála után a prospektúrára fagyasztani, mert ott bizony néha méltatlanul bánnak a testtel. Márpedig ő pontosan tudja, hogy a lélek akkor még a test közelében tartózkodik és látnia kell majd, milyen hanyagul, durván bánnak vele. Elmondja, milyen jogai vannak a haldoklónak és a halottnak, nem kell feltétlenül beleegyezni a temetkezés menetrendjébe, amelynek

az anyagi haszon az egyedüli rugója. A halálüzletet elitéli és az ősi rítust, a szertartást hiányolja. „...néhány éve foglalkoztam azzal, hogy milyen sokba kerül a temetés, hogy szegény ember azért nem tudta eltemetni a halottját, mert nem volt rá pénze. És ahogy telt az idő, nőtt a számla. .. Hogy jutottunk idáig a falusi temetéstől, amikor megásták a sírt a barátok, a rokonok, és vállon kivitték a házból a koporsót a temetőbe, és elhantolták? Mi volt a fizetség? Kalács és pálinka.”

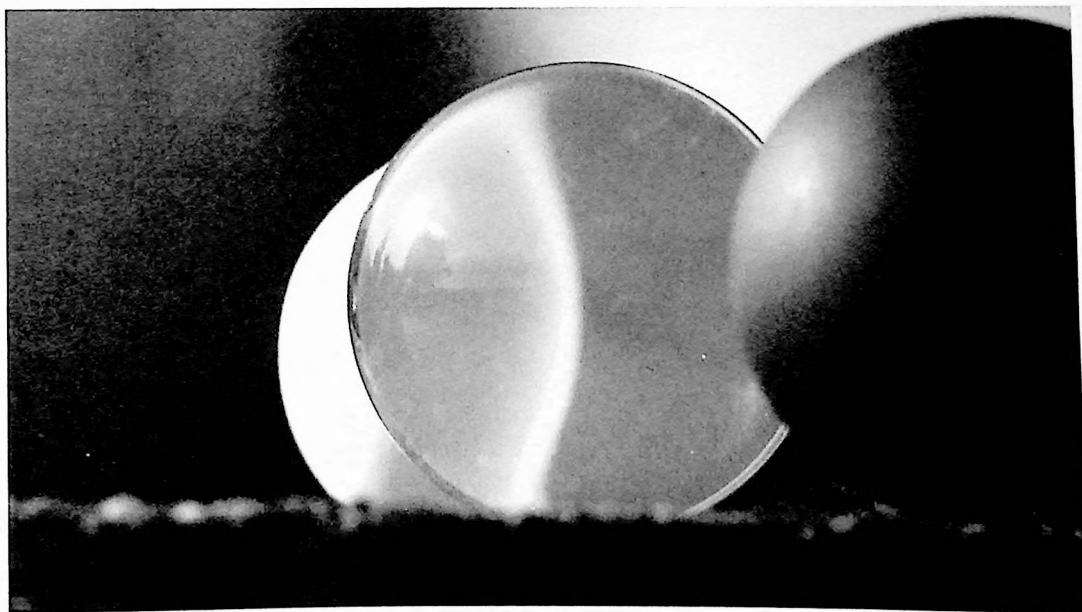
Diktál, rendezzi a kéziratait, miközben folyamatosan küzd a halállal és a kételyeivel. Nincs halálfélelme és az anygalaival beszélget, a tiszta tudatba, az alkotókedvbe kapaszkodik, csak a saját teste és a fájdalom kínozza. A morfium némiképp segít, mi több, érdekes módon, és ezen maga is csodálkozik, nem homályosul el tőle az agya, inkább ösztönzi. Az éjszakák hosszúak és borzalmasak, minden reggel csuromvízesen ébred, hol székrekedése, hol hasmenése van, a felfekvés is gondot jelent, az ürités, a mozgás minden kicsi mozzanata óriási erőfeszítésébe kerül. „Hogy ennyi gondot adjon a testem, hogy tulajdonképpen reggeltől estig vele kell törődnöm, elképesztő.” Ennek ellenére mindent elfogad, csak azon sajnálkozik, miért olyan türelmetlenül viseli a fájdalmat. A végső tanulság az, hogy hiába a felkészülés, a rengeteg tudás és közvetett tapasztalat, valóban nehéz, vagy inkább sokkal nehezebb minden, mint ahogy előzőleg gondolta.

„Mindent megkapsz, amitől féltél”, jelenti ki. Aztán kicsivel később: „Azt hiszem, meghalni nagyon nehéz. Sic. Kimondtam”. S végül eljön az az idő is, amikor már a tudat is megtántorodik: „...egy tudatködös bizonytalanságban úszkál az ember”.

Az új évezred médiája, mint minden emberi tapasztalatot, a halál aktusát is giccsé degradálta. A halálgiccs televíziós műsor, mindennapos program. Gyógyíthatatlan betegek, haldokló gyermekek és balesetek peregnek garmadával a képernyőn, a hamis részvét, az ízléstelen, hatásvadász dramaturgia és narráció gusztustalan levében pácolva.

Polcz Alaine szövege azonban egy hatalmas szellemű haldokló naplója, a halálra készülődés minden igaz mozzanatával. Felkavaró, megrendítő, szellemes, döbbenetes erejű munka. Ideje átértékelni a beidegződéseket. Más szövegvilág ez, mint a mester kíméletlen műgonddal felépített regényei, de ugyanolyan nagy. Mától evidencia, hogy Polcz a magyar irodalom Mészölyvel egyenrangú írója.

*(Polcz Alaine: Nem trappolok tovább
Jelenkor Kiadó, Pécs, 2008.)*

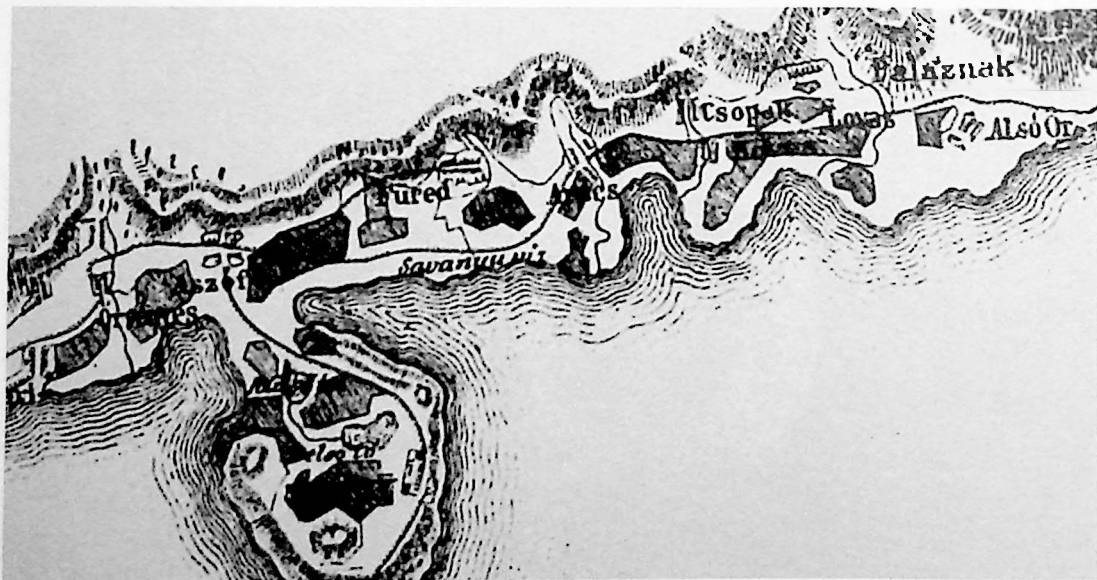
EÖTVÖS KÁROLY BALATONI UTAZÁSA

Nem is oly rég, egy esztendeje két sárgás színű, balatoni látképpel borított kötet került a nagyobb és kisebb könyvesboltok polcára. Eötvös Károly művei ezek, amelyek a Pannon Tengerről szólnak: az első kötet az Utazás a Balaton körül, a második pedig a Balatoni utazás vége címmel jelent meg újfent. Hogy miért is olyan lényeges ez? Egyrészt az író miatt, de a kiadóról is érdemes pár szót szólni.

Regények részletei, novellák epizódjai méltatják ma már a Pannon tengert, de az első és egyetlen szépírói ábrázolása a tónak, Eötvös Károly (1842-1916) fejből patant ki. Maradandót alkotott, mégis mind művéről, mind az íróról keveset tud az utókor. Pedig a dualizmus idején függetlenségi ellenzéki szerepkört vállaló politikus, író tevékenysége igen sokrétűnek mondható: a tiszaezlári vérvád idején (1883-ban) – a polgári szabadságjogok élharcosaként – a jogtalanul vádolt eszlári zsidókat védte, sikerrel. Ezzel országos ismertséget és elismertséget vívott ki magának. Emellett irodalmi tevékenysége sem elhanyagolható. Sőt! Nemcsak korabeli politikai sajtóorgánokban (pl. Pesti Napló, Egyetértés) publikált, hanem életre hívta a Veszprém (1865) című – igaz, rövidéletű – lapot is, melyben szintén sorra jelentek meg irodalmi művei. A századfordulón a fővárosi értelmiségi elit csak „Vajda”-ként emlegette, az Abbázia kávéházban mindig

meg lehetett hallgatni bölcs javaslatait, irodalmi és politikai anekdotáit és jogi tanácsait is. Jó viszonyt ápolt az évtizedek óta Turinban élő Kossuth Lajossal, kinek helyzetéről, állapotáról folyamatosan tájékoztatta a magyar közvéleményt. A századforduló viharos belpolitikai harcain, a függetlenségi ellenzék belső megosztottsága miatt öregkorában visszavonult. Csak az irodalomnak akart élni. Elhatározását siker koronázta. Művei (pl. Gróf Károlyi Gábor feljegyzései, Deák Ferenc és családja, Magyar alakok, A nazarénusok) és nem utolsósorban, az Utazás a Balaton körül című novellafüzére még életében megjelent. Ez utóbbi kötet az első olyan Balaton leírás, amely összefoglalta a Balaton történetét és kedvet is „csinált” a vidék megismeréséhez.

Eötvös műve nem regény, hanem útleírás. 1875-ben ugyanis elindul egy kis társaság, a korszak jelességei (íróemberek, történészek) – Salamon Ferenc, Gyulai Pál, Szilágyi Sándor, Nagy Miklós, Szentirmay József – és maga az író. Csupa olyan ember, aki addig nem ismerte a Balatont, Eötvösön kívül persze. Az idegenvezető, Eötvös célja éppen ezért: felhívni a tóra a figyelmet és megszerettetni ezekkel az íróemberekkel a Pannon tengert. A szerző – dunántúli gyökerei és balatonfüredi nyaralója miatt – a vidék ciceronéja, aki úgy terelgeti olvasóit, hogy azok megismerjék a táj múltjának minden apró nyomát. Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza szerelmét, a Balatont körülövező várak legendáját, az első balatonfüredi színház felavatását. De mesél a régmúlt betyárvilágról, Sobri

Jóskáról, István nádor és Jellasics horvát bán személyi találkozásáról. És megjelennek olyan történelmi figurák, akik valamilyen módon kapcsolódtak a vidékhez, nevükhöz dicső dolog fűződik, mint példának okáért a balatoni gözhajózás legfőbb szorgalmazója, Széchenyi István és a jótékony veszprémi püspök, Ranolder János. De mégis, Eötvös talán ott a legszórakoztatóbb, ahol az egyszerűbb „lelkekről”, balatoni halászsokról, borosgazdákról szól.

Az utazók 1880 táján indulnak a Balaton körbejárására. Ekkor a tó még nem azt a képet mutatja, mint a 20. század elején. Nincsenek még nagyon fürdőzők, az infrastruktúra sem oly jó, az ellátás sem kifogástalan, nincs Balaton-átúszás, nincsenek vitorlásversenyek és fürdőegyletek sem. A tó szépsége és múltja viszont adott. És Eötvösnek ez a célja: a maga, 19. századi módján úgy beszélni a „magyar Tengerről”, ahogy azt az Abbázia kávéházban is tette volna. Kötetlenül, szép magyarsággal, jó humorrall, közérthetően, érdekesen, színesen, ahogyan ezt ez a kis kiragadott szemelvény is bizonyítja: „Ezer szárnyas mulat a nádasok körül. Ott fürdik a libuc, ott piperézi magát a zöld aranyfejű töke, ott kergeti egymást a gyöngykacsa, s ott áll komolyan a sekélyen s néz magasra tartott fejfel a sudár nyakú gém. Örökodik a világ fölött. De nem ügyel őrá a sirályok serege. Hosszú, fehér szárnyal cikáznak és kiabálnak a vizek fölött, s le-lecsapnak, ha ostoba kárász vagy ábrándozó garda közel jön a felszínéhez. S ha leszállott a nap: új fény, új élet, új ragyogás. Szép a hold az égen, de sokkal szebb a Balaton tükrén. Száz csillagnak ezer tündöklése az apró hullámokon. S ha áttekintesz a túlsó

partra: minden falu alján apró pásztortüzek hosszú sora mosolyog feléd.”

Nehéz műfajilag behatárolni, hogy valójában az olvasó egy regényt, egy anekdotagyűjteményt, történelmi összefoglalót vagy útikönyvet tart-e a kezében. A végeredményt tekintve, valljuk meg: ez nem is olyan fontos. Minden szempontból lényegesebb, hogy 2007-ben, a kötetek megjelenhettek, újból. De ne egy nagy kiadó neve alatt keressék! Ők nem láttak benne fantáziát... A Balaton egyik szerelmese – merthogy azért sokan vagyunk még ilyenek –, Kállai Szilárd, fedezte fel újfent és teremtette meg az anyagi háttérét annak, hogy egy nyár-esti olvasmányt, a 19. századi Balaton világról, történetéről élénk tárjon. Lennének még olyan írások e vidék kapcsán, amelyek megérnének egy reprint kiadást (gondolok itt Garay János Balatoni kagylók című verseskötetére), de legyen ez a példa ragadós! És vegyük úgy: ez egy szép kezdet ahhoz, hogy a múltba visszanyúlva e sajátos Pannon vidék jövőjéről is legyenek vízióink, miközben a keménytáblájú, szépkiállítású könyveket forgatjuk, jó balatoni bort kortyolva, hallgatva a mindig szép Balaton esti zsongását. És anélkül, hogy egy lépést is tennénk: indulhat az utazás, a Balaton körül, Eötvös Károly kalauzolásával, Praznovszky Mihály – mindig humoros és tartalmas – sokatmondó utószavával (Balaton-szeretetre vezérlő kedves-szép kalauz).

(Eötvös Károly: *Utazás a Balaton körül – A balatoni utazás vége*

Vitis Aureus Kiadó, Veszprém, 2006, 2007)

